

PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

Program proti šikanování vychází z Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování ve školách a školských zařízení (č.j. MSMT-21149/2016). Tento program je součástí Minimálního preventivního programu školy.

1. Cíl programu

Cílem programu je vytvořit a udržovat ve škole bezpečné prostředí. Škola se zaměří na rozvíjení vhodné komunikace a pozitivních vztahů mezi žáky i mezi žáky a učiteli.

Škola usiluje o vytváření bezpečného prostředí a proto:

- podporuje solidaritu a toleranci
- podporuje vědomí sounáležitosti
- posiluje a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy
- uplatňuje spolupráci mezi žáky a rozvíjí jejich vzájemný respekt

2. Charakteristika šikany

Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učitelů, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je také charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoučelností agrese.

Přímá šikana může mít podobu

- fyzickou (např. bití, plivání, tahání za vlasy)
- verbální (např. vulgární nadávky, zraňující komentáře k rase, národnosti, etnicitě, náboženství nebo sexualitě)
- neverbální (např. urážlivá gesta a zvuky, zírání, používání zastrašujících nebo výhružných výrazů ve tváři, nebo v řeči těla, ničení/schovávání/kradení věcí nebo učebních pomůcek)

Nepřímá šikana má za cíl způsobit emocionální a psychologické utrpení a poškodit sociální status oběti. Hlavní agresor k útoku často využívá prostředníka, neútočí přímo. Nepřímá šikana je většinou nefyzická. Může zahrnovat záměrnou ignoraci nebo izolování žáka nebo učitele, rozšiřování zákeřných pomluv a lží, neoprávněné nařčení ze sexuálního obtěžování nebo nespravedlivého hodnocení.

Kyberšikana (elektronická šikana) může mít podobu např. zakládání falešných profilů na jméno žáka či učitele s dehonestujícím obsahem, prezentace ponižujících videí na portálech jako je youtube.com... Oproti šikaně tváří v tvář má kyberšikana ze své podstaty mnohem větší dosah, čímž ještě více zhoršuje prožívání oběti.

- Hranice, která odlišuje šikanování od škádlení nebo agrese
- Jedním z rozlišujících prvků je schopnost žáka škádlení opřevovat, bránit se mu, zastavit ho. Pokud se žák cítí bezradný a bezmocný, a přesto škádlení nebo agrese pokračuje, pak toto chování přerůstá v šikanu.

3. Bezpečné prostředí ve škole: jak předcházet šikaně

- Škola odmítá násilí a zneužití moci v jakékoli podobě a přiznává riziko výskytu šikany.
- Je důležité, aby se na vytváření bezpečného prostředí a předcházení šikany podílela celá škola.
- Vedení školy pověří alespoň jednu osobu z řad pedagogických pracovníků specifickými otázkami v prevenci a řešení šikany
- Škola nastaví konkrétní a srozumitelná pravidla v chování ve svém školním řádu.
- Škola nastaví důsledky za porušení pravidel u žáků, přičemž je důležité, aby uměla rozlišovat závažnost porušení. Pedagogové a ostatní zaměstnanci školy znají své pravomoci a aplikují pravidla chování a důsledky za nedodržení jednotně a konzistentně pro všechny žáky.
- Škola usiluje o včasné odhalení šikany a za tímto účelem má nastavený funkční systém vzájemné komunikace mezi pedagogy o signálech, výskytu porušení pravidel. Současně má škola nastaven pravidelný monitoring varovných signálů výskytu šikany.
- Škola kontinuálně realizuje primární prevenci rizikového chování (včetně šikany), kterou má popsanou v Preventivním programu školy. Součástí tohoto programu je také školní program proti šikanování. Současně má škola popsány postupy řešení krizových situací pro případ, že situace šikany nastala (krizový plán).
- Škola zajišťuje podporu a rozvoj pedagogů v podobě dalšího vzdělávání. Plán dalšího vzdělávání pedagogů zahrnuje školení pedagogů a ve zvýšené míře pracovníka pověřeného řešením šikany a třídních učitelů.
- Škola má zmapovanou síť pomoci pro žáky a pedagogy

4. Základní postupy v řešení šikany

Preventivní opatření školy směřují k minimalizaci rizika výskytu šikany. Školní šikanování má svůj zákonitý vnitřní vývoj.

STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ (příloha 1)

První stádium: zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity, například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese. Stupňování agrese může být dáno také neřešením předchozí situace.

Třetí stádium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Třída ví, o koho jde. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“. Většinou platí mezi ostatními žáky názor – „raději on, než já“.

Čtvrté stádium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Platí „Buď jsi s námi, nebo proti nám“. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení

Páté stádium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“ Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které pro přehlednost můžeme označit jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Ve čtvrtém a pátém stádiu hrozí reálné riziko prorůstání parastruktury šikany do oficiální školní struktury. Stává se to v případě, kdy iniciátor šikanování je sociometrickou hvězdou. Je žákem s výborným prospěchem, má kultivované chování a ochotně pomáhá pedagogovi plnit jeho úkoly.

Zvláštnosti u psychických šikan

U psychických šikan zůstává princip stadií nezměněn. Nicméně jejich podoba je jiná. V popředí je nepřímá a přímá verbální agrese čili psychické násilí. Často se zraňuje „jen“ slovem a izolací. Rozdíl je pouze v tom, že se nestupňuje násilí fyzické, ale psychické. Krutost psychického násilí si však v ničem nezadá s nejbrutálnější fyzickou agresí.

(Kolář, 2011)

- Škola musí nejprve posoudit odhadnout závažnost šikany.
- Po vyhodnocení závažnosti situace a dále v průběhu celého šetření škola musí zvažovat, zda je sama kompetentní šikanu šetřit a řešit nebo zdali požádá o pomoc zvenčí. Při vyšetřování a řešení pokročilé šikany se škola obrátí na externí odborníky na šikanu.

- Jeden typ pokročilé šikany – výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynč, je výjimkou. Zde nelze čekat na odborníka, oběti hrozí těžké poškození zdraví. Z tohoto hlediska musí mít každá škola krizový plán obsahující předem promyšlené kroky, role a úkoly členů týmu.
- Při řešení by měl být kladen akcent na to, že žák, který je obětí šikany, není jejím viníkem a neměl by tedy být důsledky řešení znevýhodněn.
- Po celou dobu řešení škola zajišťuje ochranu informací a informátorů jasně vyjadřuje negativní postoj k násilí a ukazuje, že je toto téma považováno za vážné.
- Součástí řešení pak musí být vždy nastavení ozdravných mechanismů pro všechny
- Doporučuje se dále pracovat s agresorem i s obětí šikany.
- Škola eviduje projevy šikany a dále reviduje preventivní postupy, bezpečnostní a krizové plány, nastaví taková opatření, aby bránila návratu rizikového chování.

Při řešení by se měla škola vyvarovat těchto nevhodných postupů:

- přehlížení, bagatelizace agresivního nebo násilného chování
- odkazování na to, aby si oběť svoji situaci řešila sama, „postavila se jí“
- nucení žáků, aby veřejně řekli, co viděli
- vedení rozhovoru s žákem o situaci před ostatními žáky
- nedostatečné vyhodnocení závažnosti problému
- emotivní řešení problému
- agresivní řešení problému
- příliš autoritativní řešení
- předjímání recidivy útočnicka
- řešení i méně závažného rizikového chování v součinnosti s policií
- automatické obviňování oběti
- vyhýbání se problematickým aktivitám jako zdrojům budoucí šikany

5. Nápravná opatření

Škola má k dispozici pro zastavení násilí agresorů nápravná opatření, z nichž některá přicházejí při šikanování v úvahu:

- výchovná opatření
- realizace individuálního vzdělávacího plánu agresora
- snížení známky z chování
- převedení do jiné třídy
- vyloučení ze školy při mimořádně závažné šikaně a opakované šikaně
- v extrémních případech si lze přestavit potřebu urychlit proces vyloučení žáka proto, aby se neopakovaly negativní projevy plynoucí z přítomnosti problematického žáka ve škole
- doporučení rodičům, aby dobrovolně umístili žáka do pobytového oddělení střediska výchovné péče
- podání návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí k zahájení práce s rodinou

6. Odpovědnost rodičů a komunikace školy s rodiči

Rodiče mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte.

Když rodiče přijdou žádat o pomoc ohledně šikany svého dítěte – nereaguje pedagog obranně a nedůvěřivě. Nevyjadřuje pochybnosti, nechápe prosbu rodičů jako stížnost.

Škola nezve rodiče protagonistů šikany do školy, když ještě šikana není vyšetřena. Nezvou se najednou rodiče údajných obětí a údajných agresorů. Rozhovor s rodiči oběti probíhá individuálně.

7. Šikana zaměřená na učitele

Šikana zaměřená na učitele je specifická tím, že dojde k narušení jasně definovaných rolí (učitel x žák) a žák/student se dostane do pozice větší moci než pedagog, bez ohledu na formálně vyšší oc a autoritu učitele. Tato formy šikany je charakteristická tím, že strana s nižší statusem a nižší mírou formálně přidělené moci ubližuje straně s vyšším statusem a formální autoritou.

Šikana zaměřená na učitele se nejčastěji odehrává ve škole – ve třídě, na chodbách, nicméně může se odehrávat i mimo školu ve veřejných prostorách, v místě bydliště pedagoga nebo v kyberprostoru. Šikanou může trpět i vysoce zkušený a kompetentní pedagog.

Specifika pro prevenci šikany zaměřené na učitele

- Prevence stojí na celoškolním přístupu, který akcentuje dobré sociální klima, připouští riziko výskytu šikany učitele ve škole, otevřeně takové chování odmítá a realizuje prevenci případně intervenci, pokud k výskytu dojde.
- Vedení školy vyjadřuje pedagogům podporu, oceňuje jejich práci, vytváří atmosféru důvěry, podporuje spolupráci v pedagogickém sboru a zastává nekonfliktní způsob řešení problémů.
- Pedagog nastavuje a uplatňuje jasná pravidla ve třídě. Na konflikt nebo nerespektování reaguje včas, vyhýbá se řešení konfliktu a konfrontací ze strany žáka před celou třídou.
- Pedagog nezpůsobuje ponížení nebo zesměšnění žáka před celou třídou, při hodnocení zachovává jeho důstojnost.
- Pedagog neřeší problémy sám, ale ve spolupráci se školním poradenským pracovištěm, případně s vedením školy.

Specifika pro řešení šikany zaměřené na učitele

- Pedagog, který čelí šikaně ze strany žáků, je v dané situaci v pozici oběti, která by neměla zůstat v situaci sama, ale měla by vyhledat pomoc ostatních.
- Škola musí mít připravený krizový plán, ve které bude specifikováno, jak se v situaci naplnění tohoto rizika zachová.
- V případě bezprostředního ohrožení pedagoga žákem se pedagog řídí krizovým plánem školy, odejde ze třídy, přivolá pomoc apod. Požádá o spolupráci jiného kolegu nebo vedení školy pro zajištění dohledu ve třídě, případně izolaci agresora zajištění bezpečí pro ostatní žáky ve třídě.

- Šikana pedagoga bývá často spojena s šikanou mezi žáky.
- Pro třídu, kde se šikana odehrála, zajistí škola intervenční program k řešení šikany za účelem znovunastolení bezpečí ve třídě.

8. Právní odpovědnost školy

Každý pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnou okamžitou pomoc.

Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech:

- Dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, má škola povinnost tuto skutečnost oznámit zákonnému zástupci jak žáka, který byl útočníkem, tak žáka, který byl obětí.
- Škola ohlašuje orgánu sociálně-právní ochrany dětí takové skutečnosti, které nasvědčují tomu, že dítě je v ohrožení buď proto, že ho ohrožuje někdo jiný, nebo proto, že se ohrožuje svým chováním samo. V případě šikany se jedná o všechny případy, které škola oznámila policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci a dále případy, které sice výše uvedeným nebyly oznámeny, avšak které jsou svou povahou velmi závažné a nasvědčují tomu, že se dítě nachází v nepříznivé sociální situaci.
- Dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu, obrací se škola na Policii ČR. Trestní oznámení je možné také podat státnímu zástupiteli.

9. Trestně-právní hledisko šikany

Šikana může svým charakterem naplňovat znaky některého z přestupků či trestných činů.

- Protiprávní jednání s prvky šikany může být kvalifikováno jako přestupek – nejčastěji se bude jednat o přestupky proti občanskému soužití. Za přestupek je odpovědná osoba starší 15 let.
- Závažnější forma šikany může vykazovat znaky skutkové některých trestných činů, např. těžké ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, vydírání...
- Kyberšikana obdobně jako školní šikana sice není sama o sobě trestným činem ani přestupkem, ale její projevy mohou naplňovat skutkovou podstatu např. těchto trestných činů: nebezpečné pronásledování, účast na sebevraždě, pomluva atd.

PŘÍMÉ A NEPŘÍMÉ VAROVNÉ SIGNÁLY ŠIKANOVÁNÍ

- **Nepřímé (varovné) znaky mohou být např.:**
 - Žák je o přestávkách často osamoceny, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
 - Při týmové práci bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
 - O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.

- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
 - Působí smutně, stísněně, mívá blízko k pláči.
 - Jeho školní prospěch se náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
 - Stále postrádá nějaké své věci.
 - Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
 - Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.
- **Přímé znaky mohou být např.:**
 - Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, hrubé žerty na jeho účet.
 - Nátlak na žáka, aby dal věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
 - Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
 - Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
 - Honění, strkání, štouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
 - **Zákonní zástupci žáků by si měli všimnout těchto příznaků:**
 - Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
 - Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávilo volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
 - Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
 - Nechuť jít ráno do školy. Dítě odkládá odchod z domova.
 - Dítě chodí domů hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
 - Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se.
 - Usíná s pláčem, má neklidný spánek.
 - Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
 - Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
 - Dítě si stěžuje na neurčitě bolesti břicha nebo hlavy, někdy ráno zvrací, snaží se zůstat doma.
 - Dítě se zdržuje doma více, než mělo ve zvyku.

ŠKOLNÍ PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

Odhalení šikany bývá obtížné. Významnou roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů. Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování.

Školní program proti šikanování má 13 komponent (hlavních součástí):

- 1) zmapování situace – analýza a evaluace (před a po zavedení programu)
- 2) motivování pedagogů pro změnu
- 3) společné vzdělávání a supervize všech pedagogů

- 4) užší realizační tým (zástupce vedení – nejlépe ředitel, zástupci třídní učitelů, školní metodik prevence, výchovný poradce)
- 5) společný postup při řešení šikanování
- 6) primární prevence v třídních hodinách
- 7) primární prevence ve výuce
- 8) primární prevence ve školních a mimoškolních programech mimo vyučování
- 9) ochranný režim (školní řád, dohledy učitelů)
- 10) spolupráce s rodiči
- 11) školní poradenské služby
- 12) spolupráce se specializovanými zařízeními
- 13) vztahy se školami v okolí

Prevence šikany na škole

- Třídní učitelé i ostatní pedagogové sledují během školního roku situaci ve třídě a konzultují případné patologické jevy s metodikem prevence.
- posilují komunikační dovednosti a sociální kompetence žáků, zvyšují jejich schopnost řešit a vyrovnávat se s problémy. Snaží se být žákům příkladem, spolupracují s rodiči.

Krizový plán pro řešení šikany

- Při podezření na šikanu nebo oznámení šikany některým z žáků je třeba postupovat podle krizového plánu:

PRVNÍ POMOC PŘI POČÁTEČNÍ ŠIKANĚ

- Odhad závažnosti a formy šikany
- Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili, a s oběťmi
- Nalezení vhodných svědků
- Individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků a konfrontace oběti s agresory)
- Předběžné vyhodnocení a volba ze dvou typů rozhovorů
 - A) rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)
 - B) rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)
- realizace vhodné metody – metoda usmíření nebo metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči)
- třídní hodina
 - a) efekt metody usmíření
 - b) oznámení potrestání agresorů
- rozhovor s rodiči oběti
- třídní schůzka

KRIZOVÝ SCÉNÁŘ PRO VÝBUCH SKUPINOVÉHO NÁSILÍ PŘI POKROČILÉ ŠIKANĚ:

A) První (alarmující) kroky pomoci

- 1) zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany
- 2) bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí

B) Příprava podmínek pro vyšetřování

- 3) zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy
- 4) zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi
- 5) pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)
- 6) oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

C) Vyšetřování

- 7) rozhovor s obětí a informátory
- 8) nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků
- 9) individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
- 10) rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi)

D) Náprava

- 11) metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny

Spolupráce s rodiči

Pokud rodiče informují školu o podezření na šikanování, je za odborné vyšetření záležitosti zodpovědný ředitel školy. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Je nutné především informovat rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování.

Spolupráce se specializovanými institucemi

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy, školního metodika prevence, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány.

Zejména:

- v resortu školství – s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry
- v resortu zdravotnictví – pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, které poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči.
- v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence

Doporučení při řešení kyberšikany

- Důkladně vyšetřit všechny incidenty tak, aby se mohli v případě nutnosti kázeňsky postihnout ti studenti, kteří se kyberšikany dopustili.
- Je důležité si ponechat všechny důkazy kyberšikany.
- Je dobré si zajistit podporu a pomoc externího pracovníka, se kterým má škola navázanou spolupráci.
- Informovat rodiče kyberagresora o tom, že chování jejich dítěte je bráno vážně a na škole nebude tolerováno
- Některé případy kyberšikany nespádají do kompetence školy. Je dobré poučit rodiče o tom, že mohou kontaktovat právníka.
- Je-li třeba, bude škola kontaktovat mobilního operátora, který dokáže shromáždit data k případu
- Stejně je možné spolupracovat s Facebookem nebo jakýmkoli jiným webovým prostředím, kde ke kyberšikaně došlo. Jejich pracovníci jsou zvyklí spolupracovat při řešení kyberšikany.

V Praze dne 5. 10. 2018

Vypracovala: Ing. Blanka Hrdinková (metodik prevence)